

Beata Bińkowska ✦ Piotr Kruszyński
Cezary Kulesza ✦ Piotr Piszczek

WYKŁAD PRAWA KARNEGO PROCESOWEGO

Redakcja naukowa:
prof. dr hab. Piotr Kruszyński

**Wydanie trzecie
poprawione i uzupełnione**

Temida 2

Białystok 2004

Poszczególne rozdziały napisali:

Beata Bieńkowska – II; III; IV pkt 1

Piotr Kruszyński – I; XIII; XIV; XXIV pkt 2 i 3

Cezary Kulesza – IV pkt 2; V–XII; XV–XVIII; XXIV pkt 1

Piotr Piszczek – XIX–XXIII; XXV

Dominika Stępińska–Duch – adjustacja i korekta naukowa

© Copyright by Temida 2
Białystok 2004

ISBN 83-89620-03-0

Żadna część tej pracy nie może być powielana i rozpowszechniana w jakiegokolwiek formie i w jakikolwiek sposób (elektroniczny, mechaniczny), włącznie z fotokopiowaniem – bez pisemnej zgody wydawcy.

ISBN 83-89620-03-0

Układ typograficzny,
opracowanie graficzne okładki
Jerzy Banasiuk

Redaktor techniczny
Jerzy Banasiuk

Korekta: Marian Suchożebrski

Wydawca: **Temida 2**

Przy współpracy i wsparciu finansowym Wydziału Prawa
Uniwersytetu w Białymstoku

Druk i oprawa:
Orthdruk, Sp. z o.o., Białystok, tel. (085) 742 25 17

CZYNNOŚCI PROCESOWE

1. Pojęcie czynności procesowych

Czynności procesowe można określić jako działania uczestnika procesu zgodne z jego wolą i świadomością, wywierające skutki w sferze prawa karnego procesowego.

Od czynności tych należy odróżnić zdarzenia procesowe, to znaczy zmiany w otoczeniu zewnętrznym nie wywołane przez aktywność człowieka, a mające wpływ (pośredni bądź bezpośredni) na przebieg i wynik procesu. Tytułem przykładu można tu wymienić śmierć oskarżonego, która powoduje umorzenie postępowania wobec niego (art. 17 § 1 pkt. 5 kpk.), bądź też wystąpienie przypadków losowych uniemożliwiających np. wniesienie stronie procesowej w terminie środka odwoławczego, co uzasadnia przywrócenie tego terminu przez organ procesowy (art. 126 § 1 kpk.).

Czynności procesowe, jako szczególna forma aktywności człowieka, powinny być działaniem świadomym i dobrowolnym. Dlatego też skutków procesowych nie powinny wywoływać działania podjęte przy braku świadomości, pod wpływem przymusu fizycznego bądź np. oświadczenia podjęte w warunkach wyłączających swobodę wypowiedzi.

Czynności procesowe, jako działania ludzkie, nie obejmują swoim zakresem zaniechań. Przytoczona wyżej definicja nie wyklucza, iż skutki procesowe może wywołać bezczynność uczestników procesu. Fakt, iż strona procesowa, np. oskarżony nie korzysta z uprawnień procesowych wywołać może skutek w postaci niekorzystnego dla niej orzeczenia sądu; jednakże nie oznacza to, iż podejmuje czynności procesowe na swoją niekorzyść.

Niewłaściwe wydaje się włączanie do definicji czynności procesowych elementu celu ich dokonania w postaci wywołania skutków

przewidzianych przez prawo karne procesowe. Przykładowo: świadek jako uczestnik procesu nie będący stroną, jest zobowiązany ustawowo do złożenia swoich zeznań, mimo że nie jest zainteresowany w konkretnym rozstrzygnięciu procesu.

2. Rodzaje czynności procesowych

A. Wprowadzenie

Czynności procesowe mogą być dokonywane przez wszystkich uczestników procesu karnego, a więc można wśród nich wyróżnić czynności które wykonują:

- organy procesowe;
- strony procesowe;
- pozostali uczestnicy procesu.

W tym podziale należy podkreślić, iż najszersze uprawnienia do dokonywania czynności procesowych przysługują organom procesowym i stronom procesowym. W przypadku czynności organów procesowych, jako reprezentantów państwa i dysponującym z tego tytułu atrybutami jego władzy w procesie karnym, ustawa nakłada na nie wymóg szczególnego formalizmu. W toku historycznego rozwoju procesu karnego i powstania instytucji demokratycznego państwa prawnego ograniczenie to stało się szczególnie wyraźne.

W przypadku stron procesowych, jako ze swojej istoty bezpośrednio zainteresowanych rozstrzygnięciem co do przedmiotu procesu, ich upoważnienie do dokonywania czynności procesowych jest również szerokie, chyba że w sposób wyraźny ogranicza je ustawa, np. terminem do wniesienia aktu oskarżenia przez samoistnego oskarżyciela posiłkowego, ograniczeniami praw powoda cywilnego w sferze postępowania dowodowego (art. 66 kpk.), bądź możliwościami zaskarżenia decyzji sądu o odmowie przyjęcia powództwa cywilnego czy też pozostawienia go bez rozpoznania.

Natomiast w odniesieniu do innych uczestników procesu, np. świadków bądź biegłych, ich aktywność w dziedzinie czynności procesowych jest limitowana przez rolę, jaką ustawa przewiduje dla nich w procesie karnym.

B. Ze względu na skutek czynności procesowe można podzielić na:¹

- nie wpływające bezpośrednio na bieg procesu (np. wnioski dowodowe czy oświadczenia stron procesowych). Przyczyniają się one wprawdzie do osiągnięcia celów procesu karnego, lecz nie powodują zmiany stadium procesu;
- czynności przesuujące proces w stadium następne (np. wniesienie przez prokuratora aktu oskarżenia do sądu – art. 331 kpk.) a następnie wyznaczenie rozprawy głównej przez prezesa sądu (art. 350 § 1 kpk.);
- czynności powodujące powrót procesu do stadium poprzedzającego, np. zwrot sprawy do uzupełnienia postępowania przygotowawczego na posiedzeniu przed rozprawą główną (art. 339 § 3 pkt. 4 kpk.).

C. Ze względu na swobodę podmiotów procesu przy ich dokonywaniu, zmianie i odwołaniu:

- czynności **w pełni dyspozytywne**, których dokonanie, zmiana lub odwołanie zależy w pełni od uznania podmiotów je dokonujących, np. tylko od nieskrępowanego uznania stron procesowych zależy składanie przez nie wniosków dowodowych i rezygnacja z przeprowadzania dowodu (co nie wyklucza dokonania czynności przez organ procesowy z urzędu – por. art. 167 kpk.), bądź odstąpienie oskarżyciela prywatnego od oskarżenia przed rozpoczęciem przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej (art. 496 § 2 kpk.);
- czynności charakteryzujące się **ograniczoną dyspozytywnością**, np. niemożność cofnięcia przez oskarżonego środka odwoławczego złożonego na jego korzyść przez oskarżyciela publicznego (art. 431 § 2 kpk.);
- czynności nakazane przez ustawę, np. uchylenie przez sąd odwoławczy zaskarżonego orzeczenia w przypadku wystąpienia bezwzględnej przyczyny odwoławczej (art. 439 § 1 kpk.);

1 S. Kalinowski: Polski proces karny, Warszawa 1981, s. 127.

- czynności zabronione przez ustawę, np. zadawanie pytań sugerujących osobie przesłuchiwanej treść wypowiedzi (art. 171 § 4 kpk.).

D. Ze względu na charakter i treść czynności procesowych można wśród nich wyróżnić:²

- czynności realne,
- spostrzeżenia procesowe,
- oświadczenia procesowe.

Do czynności realnych (rzeczowych)³ można zaliczyć działania wywołujące zmiany w świecie zewnętrznym, jak: przeszukanie, zatrzymanie, oględziny, wykonanie zdjęć, a nie procesy zachodzące wyłącznie w psychice człowieka.

Pod mianem **spostrzeżeń procesowych**, czyli tzw. czynności **re-cyptywnych**⁴, należy rozumieć procesy myślowe polegające na przyjęciu do wiadomości informacji procesowych i żądań, np. wysłuchanie głosów stron (art. 406 kpk.).

Oświadczenia procesowe są to przewidziane przez prawo karne procesowe przejawy woli bądź wiedzy uczestnika procesu, kierowane pod adresem innych uczestników. Wyróżnia się wśród nich:

- **oświadczenia wiedzy**, czyli przekazywanie przez uczestnika procesu informacji mogących mieć znaczenie dla postępowania karnego, np. wyjaśnienia oskarżonego, zeznania świadków, opinia biegłego, informowanie organu procesowego np. o przyczynach niemożności stawienia się na jego wezwanie. Należy do nich zaliczyć także twierdzenia dowodowe, które wymagają udowodnienia;
- **oświadczenia woli**, czyli przejawy dążeń i zamierzeń uczestnika procesu.

Oświadczenia procesowe mogą przybierać formę oświadczeń **wyraźnych** bądź **dorozumianych** (konkludentnych). Dorozumiany ob-

---

2 M. Cieślak: Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne, Warszawa 1984, s. 51.

3 S. Śliwiński: Proces karny. Zasady ogólne, Warszawa 1948, s. 419.

4 S. Śliwiński, op. cit., s. 419.

jaw woli można przyjąć jedynie wówczas, gdy nie zachodzą wątpliwości, iż zachowanie danego uczestnika procesu uzewnętrznia określoną wolę. W szczególności prawidłowa ocena tej woli wymaga ustalenia motywu takiego zachowania. Tytułem przykładu można podać tu złożenie przez stronę wniosku o uzasadnienie wyroku, jako dorozumiany przejaw woli złożenia apelacji (art. 422 § 1 kpk.).

Wśród oświadczeń woli można wyróżnić:

- a) **oświadczenia postulatywne** przybierające formę wniosków, żądań, prośb.

Wnioski stanowią propozycję dokonania określonych rozstrzygnięć, kierowaną najczęściej pod adresem organów procesowych. Przykładem może być tu wniosek dowodowy (art. 169 kpk.), akt oskarżenia jako wniosek o wszczęcie postępowania przeciwko określonemu oskarżonemu o oznaczony czyn (art. 332 kpk.) czy też wniosek o wyłączenie sędziego (art. 42 kpk.).

Żądaniami mogą być np. środki odwoławcze (apelacja bądź kassacja), w których wnosząca je strona domaga się zmiany bądź uchylecia zaskarżonego orzeczenia.

Prośby w porównaniu z innymi wnioskami wywołują słabsze skutki procesowe, gdyż organy procesowe mają większy zakres uznaniowości przy ich załatwianiu. Tytułem przykładu można tu wymienić prośbę skazanego o ulaskawienie (art. 560 i nast. kpk.).

- b) **oświadczenia władcze (imperatywne)** będące przejawem woli organu kierującego procesem, która to wola jest wiążąca dla uczestników procesu.

Można tutaj wyróżnić:

- **połączenia** wydawane organom podwładnym, np. w ramach nadzoru procesowego przez prokuratora organom ścigania w postępowaniu przygotowawczym (art. 93 § 4 kpk.). Nie wiążą one innych uczestników procesu;
- **decyzje procesowe** wiążące zarówno uczestników procesu, jak i inne organy lub instytucje, lecz te ostatnie tylko w przypadku, gdy wynika to z ustawy, bądź samej decyzji, np. prawomocny wyrok skazujący oskarżonego rodzi po jego stronie obowiązek

poddania się karze, statuując jednak stan powagi rzeczy osądzonej, czyli niemożność ponownego postępowania w tej sprawie. Dla innych organów, np. administracji więziennej oznaczać to może zobowiązanie do egzekucji kary. Ponadto ustalenia takiego wyroku co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym (art. 11 kpc.).

W przypadku **decyzji procesowych** można dokonać podziału, który został *expressis verbis* wyrażony w ustawie:

- **orzeczenia,**
- **zarządzenia.**

Kryterium rozróżnienia stanowi tu waga sprawy (zagadnienia) rozstrzyganego daną decyzją. Orzeczenia stanowią główną formę decyzji procesowych, wymaganą przy rozstrzyganiu istotnych kwestii procesu. Ich podstawę może stanowić tylko całokształt okoliczności ujawnionych w postępowaniu, mających znaczenie dla sprawy (art. 92 kpk.).

Zarządzenia są decyzjami wydawanymi z reguły w kwestiach mniej istotnych, porządkowych. Czasami jednak mogą mieć one zasadniczy wpływ na losy procesu, np. zarządzenie prezesa sądu o odmowie przyjęcia środka odwoławczego, jeśli jest on niedopuszczalny z mocy ustawy, wniesiony po terminie bądź przez osobę nieuprawnioną (art. 429 § 1 kpk.). Zarządzenia różnią się od orzeczeń również tym, iż kodeks wyraźnie określa w jakich kwestiach mogą być wydawane oraz przyznaje kompetencje ich wydawania wyłącznie organom jednoosobowym. W postępowaniu przygotowawczym wydaje je organ prowadzący to postępowanie lub prokurator nadzorujący. W postępowaniu sądowym może je wydawać wyłącznie prezes sądu (przewodniczący wydziału) lub przewodniczący składu orzekającego (art. 93 § 2 i 3 kpk.). Sąd nigdy nie wydaje zarządzeń.

Orzeczenia możemy podzielić na:

1.

Merytoryczne – przesądzające o odpowiedzialności karnej bądź niekiedy cywilnej oskarżonego (por. art. 415 kpk.).

Formalne – dotyczące jedynie kwestii dopuszczalności procesu bądź trybu postępowania.

2.

Konstytutywne – powodujące powstanie, zmianę, lub wygaśnięcie stosunku prawnego. Można tu podać tytułem przykładu wyrok skazujący, w którym jako środek karny orzeka się wobec oskarżonego pozbawienie praw publicznych (art. 39 pkt 1 kk.).

Deklaratoryjne – które jedynie potwierdzają istnienie stanu prawnego, powstającego poza sferą procesu karnego. Potwierdzają one jedynie istniejący stan prawny w sferze regulowanej przez prawo materialne, np. wyrok uniewinniający potwierdzający jedynie fakt, iż oskarżony nie popełnił przestępstwa, bądź postanowienie o umorzeniu postępowania z powodu przedawnienia.

3.

Odwołalne, – gdy organ procesowy władny jest sam uchylić lub zmienić orzeczenie przez siebie wydane, np. w przypadku określonym w art. 286 kpk.

Nieodwołalne – gdy organ wydający orzeczenia nie jest w stanie ich uchylić ani zmienić. Przykładem są to wyroki wydawane przez sąd pierwszej instancji, które zmienić bądź uchylić może jedynie sąd odwoławczy.

4.

Zaskarżalne – tzn. takie, od których przysługuje środek zaskarżenia, np. apelacja, zażalenie bądź sprzeciw.

Niezaskarżalne – gdy taki środek stronie bądź innemu uczestnikowi postępowania nie przysługuje. Orzeczenia takie są niezaskarżalne albo na mocy ustawy w momencie ich wydania, jak np. jeśli są wydane przez sąd odwoławczy (pomijamy tu nadzwyczajne środki zaskarżenia jak kasacja), bądź też z powodu braku inicjatywy uprawnionego podmiotu, który nie złożył w terminie środka zaskarżenia.

5.

Kończące postępowanie w sprawie, wśród których można wyróżnić orzeczenia kończące proces całkowicie, bądź tylko w danej instancji. Orzeczeniem kończącym proces w danej instancji jest wydanie

wyroku przez sąd pierwszej instancji. Natomiast orzeczeniem kończącym proces definitywnie jest np. orzeczenie Sądu Najwyższego oddalające kasację. Przykładem postanowienia kończącego postępowanie toczące się po wydaniu wyroku jest np. uzupełnienie wyroku, jeśli nie zawiera on rozstrzygnięć co do zaliczenia tymczasowego aresztowania bądź innych środków zapobiegawczych czy też dowodów rzeczowych (art. 420 kpk.).

Orzeczenia nie kończące postępowania w sprawie, incydentalne, np. postanowienie w przedmiocie wniosku dowodowego (art. 170 kpk.).

Najważniejszym jednak rozróżnieniem orzeczeń, znajdującym bezpośredni wyraz w ustawie, jest ich podział na:

- **wyroki;**
- **postanowienia.**

Wyroki są najważniejszymi orzeczeniami sądu, wydawanymi w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, rozstrzygającymi o odpowiedzialności (karnej bądź cywilnej) oskarżonego. Warunkiem wydania przez sąd orzeczenia w formie wyroku jest istnienie wyraźnego upoważnienia w tej mierze. Podstawę wyroku może stanowić tylko całokształt okoliczności ujawnionych na rozprawie głównej (art. 410 kpk.).

Wyroki można podzielić ze względu na stosunek do winy oskarżonego na:

a) orzeczenia przesądzające o przedmiocie procesu (merytoryczne):

– **Wyroki uniewinniające.** Są one orzeczeniami merytorycznymi wydanymi wtedy, gdy sąd ustalił brak winy oskarżonego, bądź ustawowych znamion przestępstwa.

– **Wyroki skazujące.** Stwierdzają one fakt popełnienia przez oskarżonego przypisanego mu czynu karalnego, muszą zawierać jego kwalifikację prawną oraz orzekać o rodzaju odpowiedzialności, jaką ponieść oskarżony.

– **Wyroki warunkowo umarzające postępowanie.** Podobnie jak wyroki skazujące można je wydać przy braku wątpliwości co do winy oskarżonego w przypadku, gdy sąd na rozprawie stwierdzi istnienie

przesłanek do zastosowania środka probacyjnego w postaci warunkowego umorzenia postępowania.

b) orzeczenia nie przesądzające o przedmiocie procesu (formalne):

– **Wyroki bezwarunkowo umarzające postępowanie.** Sąd może je wydać wtedy, gdy po rozpoczęciu przewodu sądowego stwierdzi okoliczności wyłączające ściganie. Jednakże w przypadku stwierdzenia negatywnych przesłanek procesowych wymienionych w art. 17 § 1 pkt. 1 i 2 **sąd nie wydaje wyroku umarzającego, lecz wyrok uniewinniający**, chyba że oskarżony w chwili czynu był niepoczytalny. Wówczas również wydaje się wyrok bezwarunkowo umarzający postępowanie (art. 414 § 1 kpk.).

Wyroki dzieli się również **ze względu na okoliczności publikacji** (ogłoszenia) wyroku na:

a) **wyroki wydane w obecności oskarżonego;**

b) **wyroki wydane bez obecności oskarżonego;** wśród nich można wyróżnić:

Wyroki zaoczne, które można wydać w trybie uproszczonym, jeżeli oskarżony i jego obrońca, którym doręczono wezwanie nie stawiają się na rozprawę główną; wówczas sąd przeprowadza ją bez ich udziału (art. 479 § 1 kpk.), chyba że oskarżony usprawiedliwiwszy swoje niestawiennictwo wnosił o odroczenie rozprawy (art. 480 kpk.). Wyrok taki może być zaskarżony w formie sprzeciwu, którego uwzględnienie powoduje ponowne rozpoznanie sprawy (art. 482 kpk.).

Wyroki wydane pod nieobecność oskarżonego, które mogą być wydane w zwykłym trybie postępowania. Sąd ma taką możliwość w przypadku, jeśli oskarżony, który złożył już wyjaśnienia, opuścił salę rozprawy bez zezwolenia przewodniczącego – wówczas można dokończyć rozprawę, pomimo nieobecności oskarżonego, zaś wydanego w tej sprawie wyroku nie uważa się za wyrok zaoczny (art. 376 § 1 kpk.).

Szczególną kategorię orzeczeń stanowią:

Wyroki łączne, które mogą być wydane, gdy zachodzą warunki do orzeczenia kary łącznej w stosunku do osoby prawomocnie skazanej wyrokami różnych sądów (art. 569 i nast. kpk.).

Wyroki sądu odwoławczego bądź kasacyjnego, które mogą utrzymać w mocy, zmieniać bądź uchylać wyrok sądu niższej instancji.

Postanowieniem jest orzeczenie rozstrzygające kwestię procesową, dla której ustawa nie zastrzega formy wyroku (art. 93 § 1 kpk.). W postępowaniu jurysdykcyjnym postanowienia może wydawać tylko sąd.

W postępowaniu przygotowawczym postanowienia wydaje prokurator i inny uprawniony organ w przypadkach przewidzianych ustawą, w innych zaś – zarządzenia. Kodeks postępowania karnego zastrzega na tym wstępnym etapie procesu wydanie niektórych postanowień do kompetencji sądu (np. o zastosowaniu tymczasowego aresztowania – art. 250 § 1 kpk.).

Wśród postanowień można wyróżnić:

Postanowienia zamykające drogę do wydania wyroku, np. postanowienie o umorzeniu postępowania;

Postanowienia uboczne, rozstrzygające kwestie incydentalne, jak np. powołanie biegłego czy też dopuszczenie innego dowodu w sprawie.

Podział ten wiąże się ściśle z kwestią zaskarżalności postanowień. Zaskarżalne w drodze zażalenia są postanowienia sądu zamykające drogę do wydania wyroku (chyba że ustawa stanowi inaczej), postanowienia co do środka zabezpieczającego, zaś inne postanowienia tylko wtedy, gdy wyraźnie przewiduje to ustawa (art. 459 kpk.).

Postanowienia mogą być wydawane na rozprawie bądź posiedzeniu (art. 95 kpk.). Strony oraz osoby nie będące stronami, jeżeli ma to znaczenie dla ochrony ich praw i interesów, mają prawo wziąć udział w posiedzeniu wówczas, gdy ustawa tak stanowi, chyba że ich udział jest obowiązkowy (np. art. 339 § 5 i art. 341 § 1 kpk.).

3. Wadliwość czynności procesowych i jej skutki

A. Pojęcie wadliwości

Wadliwą jest czynność procesowa, która wprawdzie została praktycznie dokonana, ale obciążona jest brakami lub uchybieniami wynikającymi z jej niezgodności z prawem.

Warunkiem niewadliwości czynności procesowej jest posiadanie przez nią następujących cech:

Dopuszczalność

Czynność prawna jest dopuszczalna, jeżeli jej dokonanie jest dozwolone przez prawo. Czynność niedopuszczalna to taka, której dokonano przy braku ustawowych przesłanek lub wbrew zakazom ustawy.

Zakazy takie mogą być wyrażone w ustawie w sposób wyraźny bądź dorozumiany. Przykładowo: niedopuszczalne jest wpływanie na wypowiedzi przesłuchiwanej osoby za pomocą przymusu lub groźby bezprawnej, stosowanie hipnozy bądź narkoanalizy (art. 171 § 5 kpk.).

W sposób dorozumiany kodeks zakazuje dokonywania czynności prawnych, jeśli nie zostały spełnione określone przesłanki ustawowe.

Przykładowo: przed przesłuchaniem świadka należy pouczyć go o przysługującym mu prawie do odmowy zeznań (art. 182 § 1 kpk.), zaś oskarżonego o przysługującym mu prawie do milczenia (art. 175 § 1 kpk.). Przeprowadzenie przesłuchania bez spełnienia tych wymogów jest niedopuszczalne.

Skuteczność

Skuteczność należy rozumieć jako możliwość wywarcia przez dopuszczalną czynność procesową skutków w sferze procesu karnego. Sam fakt dopuszczalności czynności prawnej nie jest tożsamy ze skutecznością, np. wniesienie po upływie terminu środka odwoławczego jest dopuszczalne, lecz nie jest to czynność skuteczna. Pogląd ten uzasadnia samo brzmienie ustawy, która wśród powodów odmowy przyjęcia środka odwoławczego wyróżnia: wniesienie jego po terminie, lub przez osobę nie uprawnioną, bądź też **niedopuszczalność z mocy ustawy** (art. 429 § 1 kpk.). Ponadto art. 122 § 1 kpk. stwierdza wyraźnie, iż czynność procesowa dokonana po upływie terminu zawitego jest bezskuteczna (a nie niedopuszczalna).

Ważność

Ważną jest czynność procesowa, która odpowiada przepisom prawa procesowego co do czasu, miejsca, sposobu i innych warunków jej

dokonania.⁵ Do tych innych warunków należy zaliczyć prawidłowość oświadczenia woli, której przejawem była czynność procesowa. Czynność procesowa nie spełniająca powyższych wymogów dotknięta jest nieważnością.

Przy analizie tego pojęcia należy wyróżnić nieważność orzeczeń oraz nieważność pozostałych czynności procesowych.

Po zniesieniu instytucji nieważności orzeczeń sądowych na mocy nowelizacji kpk. z 10.01.2003 r., o nieważności czynności procesowych można mówić w następującym kontekście:

- nieważnością dotknięta jest niewątpliwie niedopuszczalna czynność procesowa jako dokonana wbrew zakazom ustawowym,
- nieważna jest także czynność procesowa dotknięta wada oświadczenia woli, np. powzięta pod wpływem przymusu fizycznego bądź groźby bezprawnej,
- kodeks postępowania nie przewiduje obecnie żadnej procedury stwierdzania **nieważności czynności procesowych**. Zgodzić się więc należy z S. Śliwińskim,⁶ iż czynności nieważne należy uważać za niebyłe, nie wywierające żadnych skutków prawnych od momentu ich dokonania i jako takie nie wymagające potwierdzenia swojej wadliwości.

B. Konwalidacja wadliwości czynności procesowych

Konwalidacja oznacza usuwanie wad czynności i całego postępowania przed wydaniem orzeczenia kończącego proces. Odbywa się ona bez konieczności wnoszenia środków odwoławczych, gdyż wskutek naprawienia uchybienia wnoszenie środków odwoławczych w tym zakresie staje się bezprzedmiotowe⁷. Nie jest ona możliwa w przypadku **nieusuwalnej** wadliwości czynności procesowej. Sytuacja taka może wystąpić, gdy wadliwa czynność wywołała stan nieodwracalny bądź też upłynął termin, w którym możliwe było „uzdrowienie” czyn-

---

5 S. Śliwiński: op. cit., s. 423.

6 S. Śliwiński: op. cit., s. 423–425.

7 S. Waltoś: Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 1996, s. 50.

ności. Tytułem przykładu można tu podać niemożność uwzględnienia przez Sąd Najwyższy wniesionej przez prokuratora nowej kasacji na niekorzyść oskarżonego po upływie terminu prekluzyjnego (a więc nie podlegającego przywróceniu) sześciu miesięcy od momentu uprawomocnienia się orzeczenia (art. 524 § 3 kpk.), jeśli poprzednia kasacja nie została z powodów formalnych przyjęta na mocy prawomocnego zarządzenia prezesa sądu II instancji (art. 530 § 2 kpk.). Przejawem nieodwracalności stanu prawnego wywołanego przez dokonanie wadliwej czynności procesowej może być przesłuchanie oskarżonego nie pouczonego o prawie odmowy składania wyjaśnień bądź odpowiedzi na pytanie, wskutek czego przyznał się on do winy, co z kolei spowodowało ujawnienie innych, obciążających go dowodów. Nawet jeśli taki protokół z przesłuchania oskarżonego zostanie wyłączony z akt sprawy i nie będzie mógł być podstawą skazania oskarżonego, nie da się wymazać z pamięci i psychiki osób wchodzących w skład organu przesłuchującego uzyskanych w bezprawny sposób informacji.

W związku z powyższym powstaje problem uwzględniania wpływu wadliwej czynności procesowej na czynności będącej jej konsekwencją i w rezultacie – na wynik całego procesu. Systemy procesu karnego krajów zachodnich mając instytucję nieważności zajmują tu zróżnicowane stanowiska. Najbardziej skrajne stanowisko zajmuje tu ustawodawstwo USA, gdzie zakaz korzystania z „owoców zatrutego drzewa” (*fruits of the poisoned trees*) obejmuje nie tylko zakaz wykorzystywania w procesie dowodów nielegalnych, ale i dowodów będących ich skutkiem, np. dowodu uzyskanego w wyniku nielegalnego podsłuchu, jako naruszającego Czwartą Poprawkę do Konstytucji USA.

Bardziej umiarkowane stanowisko w tej kwestii można spotkać w procesie francuskim, gdzie istnieje instytucja unieważnienia (*nullité*) nieprawidłowych aktów śledztwa sądowego prowadzonego przez sędziego śledczego. Zgodnie z art. 170 francuskiego kpk. z 1958 r., każde naruszenie ustawy przy dokonywaniu konfrontacji, przesłuchaniu i identyfikacji oskarżonego skutkuje nieważnością nie tylko wadliwej czynności, lecz całego następnego postępowania. Równie istotnym powodem nieważności może być inne naruszenie praw oskarżonego, lecz wtedy o tym, czy nieważność należy ograniczyć do bezprawnej czynności, czy rozszerzyć na całość lub część następnego postępowania decyduje sąd przysięgłych.

Konwalidacja wadliwości czynności prawnej może nastąpić:

- z mocy prawa (bez konieczności wykazywania inicjatywy przez uczestników procesu), np. zmiany stanu prawnego, wskutek czego wadliwość czynności traci swoje znaczenie;
- wskutek zdarzeń faktycznych, wywierających skutki w sferze prawa karnego procesowego, np. osiągnięcie pełnoletności przez nieletniego pokrzywdzonego działającego w procesie bez przedstawiciela ustawowego;
- z inicjatywy strony procesowej, która uzupełnia dotychczasowy brak, np. przez uzupełnienie braków pisma procesowego (art. 120 § 2 kpk.) bądź przywrócenia na jej wniosek terminu do dokonania danej czynności.

Istnieje możliwość powtórzenia wadliwej czynności w sposób prawidłowy (zgodny z prawem). Jednak w tym przypadku należy pochylić przynajmniej następujące uwagi:

- czynność wadliwa może być powtórzona przez ten sam organ, który jej dokonał – na tym samym etapie postępowania, bądź przez inny organ w następnym stadium;
- ponowne przeprowadzenie określonej czynności jest fizycznie możliwe (wykonalne);
- powtórzona czynność nie traci swojego znaczenia dla procesu np. wskutek upływu czasu, gdyż w tym przypadku jest ona zbędna;
- powtórzenie czynności procesowej jako metoda jej konwalidacji w rzeczywistości oznacza wykonanie drugiej, nowej czynności tego samego rodzaju i wówczas nie czynność wadliwa, lecz czynność nowa staje się podstawą konwalidacji⁸ Następstwem konwalidacji jest to, iż czynność procesowa jest uważana za ważną i wywierającą skutki procesowe od momentu jej podjęcia (*ex nunc*).

Od konwalidacji czynności procesowej należy odróżnić jej **konwersję**, polegającą na tym, iż wadliwa czynność procesowa wywołuje skutki procesowe innej czynności, np. niewłaściwe oznaczenie czyn-

---

8 R. Krmiecik: Konwalidacja i konwersja wadliwych dowodów w procesie karnym, PiP nr 5, 1989, s. 100.

ności procesowej, a zwłaszcza środka zaskarżenia, nie pozbawia czynności znaczenia prawnego (art. 118 § 2 kpk.). Przykładowo: wniosek o ściganie złożony w przypadku przestępstwa ściganego z urzędu będzie wywierał skutki zawiadomienia o przestępstwie, zaś „rewizja” bądź „skarga” czy „zażalenie” złożone od wyroku sądu I instancji będą potraktowane, o ile czynność zostanie wykonana w terminie, jako apelacja. Wynika to m.in. z faktu, iż znaczenie czynności procesowej ocenia się według treści złożonego oświadczenia (art. 118 § 1 kpk.).

4. Forma, tryb podejmowania i zaznajamiania z treścią czynności procesowych

A. Wymogi formalne stawiane czynnościom procesowym

Zgodnie z zasadą ustności procesu podstawową formą czynności procesowych jest forma ustna, lecz niekiedy ustawa nakazuje wykonanie danej czynności w formie pisemnej. Należy odróżnić formę dokonania i utrwalenia danej czynności oraz przekazanie jej treści uczestnikom procesu. Decyzje procesowe, a w szczególności orzeczenia są sporządzane i utrwalane w formie pisemnej; mogą natomiast być komunikowane uczestnikom procesu w postaci ustnej (np. ogłoszenie wyroku w obecności strony) bądź pisemnej, jeśli ustawa tak przewiduje. Klasycznym przykładem wymogu pisemności stawianego czynnościom procesowym jest obowiązek składania środków odwoławczych (apelacji, zażalenia) na piśmie (art. 428 § kpk.).

W przypadku, kiedy kpk. przewiduje dla czynności procesowej rygor zachowania formy pisemnej można mówić o jego ujęciu ogólnym (generalnym) i szczególnym.

W ujęciu ogólnym każda czynność procesowa utrwalona w formie pisemnej staje się **pismem procesowym, które powinno odpowiadać wymogom art. 119 kpk., to znaczy zawierać:**

- oznaczenie organu, do którego jest skierowane oraz sprawy, której dotyczy,
- oznaczenie oraz adres wnoszącego pismo,

- treść wniosku lub oświadczenia, w miarę potrzeby z uzasadnieniem,
- datę i podpis składającego pismo, bądź jeśli nie może się ona podpisać, podpis osoby przez nią upoważnionej, ze wskazaniem przyczyny złożenia przez upoważnione osoby swojego podpisu.

Ujęcie szczególne oznacza, iż prawo karne procesowe wymaga w odniesieniu do niektórych pisemnych czynności procesowych zachowania (oprócz wymogów pisma procesowego) także rygorów określonych przez kpk. dla danego rodzaju czynności.

Przykładowo: wniosek dowodowy powinien spełniać wymogi określone w art. 169 kpk., akt oskarżenia powinien odpowiadać warunkom określonym w art. 332 i 333 kpk., zaś opinia biegłego – zawierać elementy przewidziane w art. 200 kpk.

Przy nie spełnieniu przez podmiot dokonujący danej czynności w formie pisemnej przewidzianych dla niej wymogów możliwe są następujące sytuacje:

- pismo procesowe nie odpowiada wymogom formalnym określonym w art. 119 kpk. (wymóg ogólny), bądź w przepisach szczególnych (wymóg szczególny), a brak jest tego rodzaju, że pismo nie może otrzymać biegu;
- brak polega na nie złożeniu należytych opłat (np. w przypadku kasacji – art. 527 kpk.), bądź upoważnienia do podjęcia czynności procesowej (np. podjęcie czynności przez obrońcę oskarżonego, który nie przedstawił upoważnienia do obrony – art. 83 § 2 kpk.).

W powyższych sytuacjach wzywa się osobę, od której pismo pochodzi, do usunięcia braków w terminie 7. dni. Jeśli w tym terminie braki zostaną uzupełnione, pismo wywołuje skutki od momentu jego wniesienia; w przeciwnym wypadku uznaje się je za bezskuteczne, o czym należy osobę od której pochodzi pismo pouczyć przy doręczeniu wezwania do uzupełnienia braków (art. 120 § 2 kpk.).

Braki formalne (formy) czynności procesowych nie powinny być mylone z ich wadliwością merytoryczną, którą należy wiązać z kryterium zasadności czynności procesowej. Zachodzą tu bowiem różnice

dotyczące zarówno organów rozstrzygających w przedmiocie uchybienia, jak i skutków wydawanych przez nie decyzji. Przykładowo: gdy zaistnieją braki formalne aktu oskarżenia, prezes sądu zwraca go oskarżycielowi celem ich uzupełnienia w ciągu 7. dni (art. 337 § 1 kpk.). Natomiast w przypadku, gdy zaistnieją przesłanki braku faktycznych podstaw oskarżenia decyduje w tej kwestii sąd na posiedzeniu umarzając postępowanie (art. 339 § 3 pkt. 2 kpk.), zaś jeśli wyniki postępowania przygotowawczego wykazują istotne braki, wówczas sąd może postanowić o zwrocie sprawy w celu usunięcia tych braków przed rozpoczęciem rozprawy (art. 339 § 3 pkt. 4 kpk.).

B. Tryb wydawania orzeczeń

Jak wspomniano wcześniej – podstawową grupę orzeczeń, wyróżniających się dzięki swojemu znaczeniu w procesie, stanowią orzeczenia sądowe. Regułą ustanowioną przez kpk. jest podejmowanie takich orzeczeń w składzie kolegialnym. Orzeczenie sądowe może zapaść zarówno na rozprawie, jak i na posiedzeniu sądu. Wśród posiedzeń sądu można by pokusić się, w oparciu o terminologię procesową zastosowaną w kpk z 1928 r., na ich podział na **niejawne** (co wówczas stanowiło element definicji posiedzenia) i **jawne**, które na gruncie tamtej ustawy stanowił synonim rozprawy.

Jednakże w świetle regulacji kodeksu postępowania karnego z 1997 r. uprawniony jest następujący podział form obradowania sądu:

- **rozprawa główna;**
- **posiedzenie jawne;**
- **posiedzenie niejawne.**

Jeśli chodzi o rozprawę główną, to podstawowe kryterium jej odróżnienia od posiedzenia jawnego stanowi fakt, iż wyrok, jako najważniejsza forma orzeczenia sądu, może zapaść zasadniczo tylko po przeprowadzeniu rozprawy. Do wyjątków można zaliczyć tu skazanie oskarżonego na wniosek prokuratora bez przeprowadzania rozprawy (art. 343 kpk.), bądź też orzeczenie na posiedzeniu wyrokiem nakazu karnego (art. 500 § 4), czy też wydania wyroku na posiedzeniu przez sąd odwoławczy w przypadku ujawnienia bezwzględnej przyczyny odwoławczej (art. 439 § 1 kpk.).

Dalszą, co nie znaczy że mniej istotną, różnicą pomiędzy posiedzeniem a rozprawą jest publiczny charakter rozprawy i pełna kontradyktoryjność postępowania.

Podział między posiedzeniami jawnymi i niejawnymi sądu można oprzeć o nie w pełni ostre kryterium jawności wewnętrznej, czyli możliwości udziału stron. Ogólna reguła z art. 96 § 1 kpk. stanowi, iż strony oraz osoby nie będące stronami, jeżeli ma to znaczenie dla ochrony ich praw lub interesów, mają prawo wziąć udział w posiedzeniu wówczas, gdy ustawa tak stanowi, chyba że ich udział jest obowiązkowy. W pozostałych przypadkach mają one prawo wziąć udział w posiedzeniu, jeżeli się stawią, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 96 § 2 kpk.).

Przykładem posiedzenia niejawnego jest posiedzenie, na którym sąd postanawia o zachowaniu w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka (art. 184 § 1 kpk.) oraz rozpoznaje zażalenia na takie postanowienie (art. 184 § 5 kpk.).

W związku z zasadą kolegialności wydawania orzeczeń sądowych kodeks postępowania karnego w sposób wyczerpujący reguluje problematykę narady i głosowania nad orzeczeniem.

W światowych systemach procesu karnego spotyka się zarówno łączne głosowanie nad całością orzeczenia, jak i odrębne głosowanie nad jego poszczególnymi elementami. Klasycznym przykładem drugiego rozwiązania jest proces anglosaski w przypadku procesu prowadzonego przed ławą przysięgłych. Rozprawa w takim procesie dzieli się na dwa etapy:

1) rozstrzyganie o winie oskarżonego, o czym decyduje ława przysięgłych, złożona z losowo dobranych osób nie będących prawnikami i naradzających się i głosujących bez udziału sędziego oraz oskarżyciela;

2) orzekanie o karze przez sędziego zawodowego.

Takie rozwiązanie pozwala uniknąć, w przypadku decydowania o winie oskarżonego, wpływu zawodowych sędziów na przysięgłych, którzy stanowią formę udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Ponieważ jednak przysięgli kierują się w swoim orzekaniu zasadą nieskrępowanej swobody oceny dowodów,

ustawodawstwo anglosaskie rozwinęło szereg ograniczeń w przeprowadzaniu postępowania dowodowego na rozprawie głównej celem uniknięcia bezprawnych wpływów na ich werdykt.

W polskim procesie karnym obowiązuje zasada łącznego decydowania o wszystkich składnikach orzeczenia przez cały skład orzekający w trakcie jednej narady i głosowania. Przebieg narady i głosowania nad orzeczeniem jest tajny i nie jest w żaden sposób dopuszczalne odtwarzanie jej przebiegu (bezwzględny zakaz dowodowy). W naradzie mogą brać udział jedynie członkowie składu orzekającego oraz protokolant, chyba że przewodniczący uzna jego obecność za zbędną (art. 108 kpk.). Celem narady jest podsumowanie wyników postępowania będącego podstawą do głosowania oraz określenie kwestii, jakie mają być rozstrzygnięte. Członkowie składu orzekającego dokonują wymiany poglądów w przedmiocie oceny stanu faktycznego i prawnego będącego podstawą rozstrzygnięcia oraz zajmują się wyjaśnieniem mogących zaistnieć wśród nich wątpliwości. Kodeks postępowania karnego przyznaje w tej materii dominującą rolę przewodniczącemu składu orzekającego, który kieruje naradą i głosowaniem. Jednakże w przypadku zaistnienia wątpliwości co do porządku i sposobu narady oraz głosowania rozstrzyga o nich skład orzekający (art. 109 § 1 kpk.).

Narada i głosowanie nad wyrokiem, jako najważniejszą formą orzeczenia, obejmuje następujące zagadnienia, traktowane odrębnie (art 110 kpk.):

- kwestie dotyczące winy i kwalifikacji prawnej czynu oraz okoliczności wpływające na znamiona podmiotowe i przedmiotowe przestępstwa;
- kwestie dotyczące zastosowania kar zasadniczych bądź dodatkowych, czy też możliwych do zastosowania środków karnych;
- inne zagadnienia, które powinny być rozstrzygnięte wyrokiem, jak: rozstrzygnięcie co do powództwa cywilnego, zasądzenie odszkodowania z urzędu, zdecydowania o dowodach rzeczowych, kosztach sądowych bądź zaliczeniu aresztu tymczasowego na poczet kary pozbawienia wolności, jak również oczywiście kwestia dopuszczalności samego procesu, jeśli zachodzą w tej mierze jakiegokolwiek wątpliwości.

Ostateczna treść orzeczenia jest ustalona w wyniku głosowania, które następuje bezpośrednio po naradzie. Celem uniknięcia wpływu sędziów zawodowych na ławników, bądź bardziej doświadczonych sędziów na swoich młodszych kolegów, kodeks określa procedurę składania głosów. Zgodnie z treścią art. 109 § 2 kpk. przewodniczący zbiera głosy, poczynając od najmłodszego wiekiem ławnika, następnie zaś głosują sędziowie według ich starszeństwa służbowego (w przypadku równorzędności starszeństwa służbowego decyduje wiek sędziego), sam zaś głosuje jako ostatni. W przypadku sądów odwoławczych i Sądu Najwyższego sprawozdawca, jeżeli nie jest przewodniczącym, głosuje pierwszy.

Wydanie orzeczenia nie wymaga jednomyślności, lecz bezwzględnej większości głosów (art. 111 § 1 kpk.). Dlatego też wszystkie składy sądów orzekających są nieparzyste. W przypadku, gdy żadne ze stanowisk wyrażanych przez głosujących nie uzyska większości, zdanie najmniej korzystne dla oskarżonego przyłącza się do zdania najbardziej doń zbliżonego, aż do uzyskania większości (art. 111 § 2 kpk.). W ten sposób kodeks przewiduje tak zwaną „sztuczną” większość głosów, która jest uregulowana w sposób korzystny dla oskarżonego. Należy wziąć tu pod uwagę następujące sytuacje:

- w trakcie głosowania o winie wszyscy członkowie składu orzekającego uznali oskarżonego winnym. Natomiast w trakcie głosowania o karze głosy podzieliły się w ten sposób, iż żaden nie uzyskał większości. Przykładowo: po uznaniu oskarżonego jednomyślnie za winnego zbrodni zabójstwa pięciu członków składu orzekającego proponuje następujące kary: dożywocia, 25., 15., 10. i 8. lat pozbawienia wolności. W tym przypadku decyduje ogólna reguła z art. 111 § 2 kpk., gdzie głos wnoszący o karę najsurowszą – dożywocia dołącza się do głosów opowiadających się za 25. i 15. latami pozbawienia wolności, przez co uzyskuje się wymaganą przez ustawę bezwzględną większość. W rezultacie tego sąd orzeknie karę 15. lat pozbawienia wolności.
- w trakcie głosowania o winie niektórzy członkowie składu orzekającego głosowali za uniewinnieniem oskarżonego, lecz zostali przegłosowani przez większość składu. W następstwie tego

sędzia (a także ławnik), który głosował przeciwko uznaniu oskarżonego za winnego, może wstrzymać się od głosowania nad dalszymi kwestiami; wówczas głos tego sędziego (ławnika) przyłącza się do zdania najprzychylniejszego dla oskarżenia (art. 112 kpk.). Korygując podany wyżej przykład możemy założyć, iż w 5-osobowym składzie przy głosowaniu o winie trzech członków składu opowiedziało się za winą oskarżonego, zaś dwóch za niewinnieniem. W rezultacie dwóch przegłosowanych członków składu wstrzymało się od głosowania o karze i dalszych kwestiach (np. kosztach sądowych). Głosujący członkowie składu orzekającego wypowiedzieli się za następującymi karami: dożywocia, 25 i 15 lat pozbawienia wolności. Głosy obu sędziów (ławników) opowiadających się za niewinnieniem przyłączane są do zdania najprzychylniejszego dla oskarżonego, wskutek czego orzeczona kara wynosi 15 lat pozbawienia wolności.

W polskim procesie karnym, w przypadku orzeczenia o winie obowiązuje głosowanie całościowe obejmujące całokształt rozstrzygnięcia wraz z motywami jego podjęcia.

Orzeczenie podpisują wszyscy członkowie składu orzekającego, nie wyłączając przegłosowanego, chyba że orzeczenie zamieszczono w protokole (art. 113 kpk.).

Podstawowym uprawnieniem członka składu sądującego – przegłosowanego w trakcie narady nad orzeczeniem jest możliwość zgłoszenia **zdania odrębnego** (*votum separatum*), co stanowi jedną z gwarancji niezawisłości sędziowskiej. Zdanie odrębne może być zgłoszone jedynie przy podpisywaniu orzeczenia, zaś zgłaszający je członek składu powinien podać w jakim kierunku i z jakich powodów kwestionuje wyrok (art. 114 § 1 kpk.). Może ono dotyczyć nie tylko orzeczenia, lecz również jego uzasadnienia. W przypadku zgłoszenia zdania odrębnego sąd sporządza z urzędu uzasadnienie orzeczenia w terminie 7. dni od jego wydania, zaś składający zdanie odrębne jest zobowiązany do uzasadnienia swojego stanowiska w ciągu następnych 7. dni. Obowiązek ten nie dotyczy ławników (art. 114 § 3 kpk.). Uzasadnienie zdania odrębnego składa się do akt sądowych, lecz nie jest ono ogłaszane i umieszczane w uzasadnieniu wyroku. Stanowi ono niejako uzupełnienie uzasadnienia orzeczenia, ponieważ zawiera argu-

menty nie uwzględnione przez większość członków składu orzekającego (nie może jednak znaleźć się w treści tego uzasadnienia). Z treścią zdania odrębnego mogą zapoznać się strony procesowe, którym służy prawo przeglądania akt sprawy (art. 156 § 1 kpk.). Uzasadnienie zdania odrębnego nie może jednak ujawniać okoliczności związanych z przebiegiem narady i głosowania nad orzeczeniem, co wynika z ich tajności (art. 108 § 1 kpk.). Treść i uzasadnienie zdania odrębnego może dostarczać jednak istotnych informacji dla strony składającej środek zaskarżenia od orzeczenia, jak również wskazówkę dla sądu odwoławczego rozpatrującego ten środek.

C. Terminy czynności procesowych

1. Czynności procesowe powinny być rozpoczęte i zakończone w określonym terminie. W przypadku niedotrzymania takiego terminu ustawa karnoprosowa przewiduje sankcje o różnym stopniu wpływu na sferę procesu karnego: od braku wpływu do bezskuteczności czynności prawnej, która w żaden sposób nie może być konwalidowana.

Terminy mogą być rozumiane zarówno jako okresy, w jakich możliwe jest dokonanie danej czynności procesowej (liczone w dniach, miesiącach bądź latach), jak i moment czasowy, przed którym bądź po którym dana czynność nie może być skutecznie podjęta. Moment taki nie jest z reguły wyznaczony konkretną datą, lecz stanowi konsekwencję zajścia określonego zdarzenia procesowego, np. po rozpoczęciu przewodu sądowego na rozprawie głównej pokrzywdzony nie może wnieść powództwa cywilnego (art. 62 kpk.), ani złożyć oświadczenia o przyłączeniu się do procesu w charakterze oskarżyciela posiłkowego (art. 54 § 1 kpk.).

Ustanowienie terminów procesowych służy różnym celom. Z jednej strony można tu wskazać na względy ekonomii procesowej nakazujące zakończenie postępowania karnego w jak najszybszym czasie. Z drugiej zaś wchodzi w grę aspekt ochrony praw uczestników procesu, a w szczególności stron procesowych, np. przez ustanowienie maksymalnych okresów stosowania tymczasowego aresztowania.

Nad przestrzeganiem terminów procesowych czuwają organy procesowe, przed którymi jest ona wykonywana, bądź organy odwoławcze. Przykładowo: sąd odwoławczy może pozostawić bez rozpoznania

apelację wniesioną po terminie, mimo że została ona omyłkowo przyjęta przez prezesa sądu I instancji, bądź też jeśli przyjęcie tego środka odwoławczego nastąpiło wskutek niezasadnego przywrócenia terminu (art. 430 § 1 kpk.).

Kodeks postępowania karnego najwięcej uwagi poświęca terminom procesowym, rozumianym jako okres przewidziany dla dokonania określonej czynności procesowej. Są one zwane niekiedy terminami właściwymi. Możliwe są następujące podziały tych terminów:

Ze względu na **rodzaj podmiotu**, który jest związany terminem:

- terminy wiążące organy procesowe;
- terminy wiążące strony bądź innych uczestników procesu.

Ze względu na **źródło** ustanowienia terminu rozróżniamy:

- terminy ustawowe;
- terminy określone przez organy procesowe, np. termin na przedstawienie przez stronę dowodu.

Ze względu na **skutek uchybienia terminowi i możliwość ich przywrócenia** wskazać należy na najbardziej istotny podział terminów ustawowych:

- **terminy zawite**, których przekroczenie powoduje bezskuteczność czynności procesowej, lecz są one przywracalne;
- **terminy prekluzyjne**, których przekroczenie również czyni czynność prawną bezskuteczną, lecz nie mogą być one przywrócone przez żaden organ procesowy;
- **terminy instrukcyjne (porządkowe)**, wiążące jedynie organy procesowe, a których nie zachowanie nie wywiera zasadniczo skutków w sferze procesu karnego, lecz mogą one rodzić w stosunku do organu np. skutki dyscyplinarne.

Zgodnie z art. 122 § 2 kpk. **zawite** są terminy do wnoszenia środków zaskarżenia oraz inne, które ustawa za zawite uznaje.

Ustawa przewiduje możliwość przywrócenia terminu zawitego pod następującymi warunkami, określonymi w art. 126 kpk.:

1) niedotrzymanie terminu zawitego nastąpiło z przyczyn od strony niezależnych, a więc przyczyn nie zawinionych przez stronę, np. obłożna choroba, klęska żywiołowa itp.;

2) strona w zawitym terminie 7. dni od daty ustania przeszkody zgłosiła do organu, przed którym miała być dokonana czynność, wniosek o przywrócenie terminu i jednocześnie;

3) dopełniła czynności, która miała być wykonana w terminie.

Ten ostatni wymóg wynika ze względów ekonomii procesowej, gdyż jednoczesne pozytywne rozpatrzenie przez organ procesowy wniosku o przywrócenie terminu i zapoznanie się z treścią czynności pozwoli uniknąć nadmiernej zwłoki w postępowaniu.

Wymogi przywrócenia terminu do dokonania czynności dotyczą także osób innych niż strona.

O przywróceniu terminu decyduje organ przyjmujący wniosek, zaś na decyzję odmowną przysługuje zażalenie (art. 126 § 3 kpk.).

Należy dodać, wniosek o przywrócenie terminu nie ma charakteru bezwzględnie suspensywnego, to znaczy nie powoduje automatycznie wstrzymania wykonania orzeczenia. Jednakże organ, do którego złożono wniosek, bądź organ odwoławczy może wstrzymać wykonanie orzeczenia. Decyzja odmowna w tej mierze nie wymaga uzasadnienia (art. 127 kpk.).

Terminy prekluzyjne, zwane niekiedy terminami materialno–procesowymi są z reguły dłuższe niż terminy zawite, a ich przekroczenie powoduje nieodwracalne skutki procesowe ze względu na niemożność przywrócenia tych terminów. Tytułem przykładu można wskazać tu na terminy przedawnienia czy też niemożności uchylenia bądź zmiany na niekorzyść podejrzanego przez Prokuratora Generalnego prawomocnego postanowienia o umorzeniu postępowania przygotowawczego po upływie 6. miesięcy od uprawomocnienia się owego postanowienia (art. 328 § 2 kpk.).

Przy **obliczaniu** terminów procesowych należy kierować się następującymi zasadami (art. 123 kpk.):

- do biegu terminu nie wlicza się dnia, od którego liczy się dany termin np. termin 7. dni na złożenie zażalenia na postanowienie

doręczone (bądź ogłoszone) stronie w środę 10. marca 2003 r. upływa w środę 17. marca 2003 r.;

- jeżeli termin jest oznaczony w tygodniach, miesiącach lub latach;
- koniec terminu przypada na ten dzień tygodnia lub miesiąca, który odpowiada początkowi terminu, zaś jeśli w danym miesiącu nie ma takiego dnia, koniec terminu przypada na ostatni dzień tego miesiąca;
- jeśli koniec miesiąca przypada na dzień ustawowo wolny od pracy, czynność może być wykonana w dniu następnym.

Kodeks postępowania karnego przewiduje wyjątki od zasady, iż pismo procesowe powinno dotrzeć do odpowiedniego organu procesowego w określonym terminie ustawowym.

Termin taki uważa się za zachowany, jeżeli przed jego upływem pismo zostało nadane w polskim urzędzie pocztowym, polskim urzędzie konsularnym, bądź złożone przez żołnierza w dowództwie jednostki wojskowej, osobę pozbawioną wolności w administracji odpowiedniego zakładu, zaś przez członka załogi statku morskiego kapitanowi statku (art. 124 kpk.).

Omyłkowe wniesienie w terminie pisma do niewłaściwego organu procesowego uważa się za wniesione z zachowaniem terminu (art. 125 kpk.). Organ taki jest zobowiązany do przekazania pisma organowi właściwemu.

D. Zaznajamianie z treścią decyzji procesowych

Jeśli chodzi o zaznajamianie z treścią czynności procesowych, to kodeks postępowania karnego przewiduje przede wszystkim procedurę takiego informowania dla organów procesowych, podejmujących decyzje procesowe. Inni uczestnicy procesu, a przede wszystkim strony procesowe wiąże jedynie wymóg zachowania odpowiedniej formy czynności i zachowania terminu na jej wykonanie oraz oznajmienie. W przypadku organów procesowych ustawa reguluje sposób uzasadniania, jak i doręczania decyzji procesowych. Określanie tej procedury w ustawie stanowi niewątpliwie gwarancję przestrzegania praw uczestników procesu.

Szczególną gwarancję praw stron procesowych i innych osób stanowi **uzasadnianie decyzji procesowych** przez podejmujące je organy. Obowiązek uzasadniania orzeczeń znajduje oparcie chociażby w funkcji wychowawczej i legitymizacyjnej procesu karnego, gdyż podanie motywów i podstaw rozstrzygnięcia powinno przekonać jego adresata o słuszności podjętej decyzji. Wynika on także z przyjętej w polskim procesie karnym zasady swobodnej, lecz kontrolowanej oceny dowodów.

Uzasadnienie **orzeczenia** stanowi jego integralną część; jednakże kodeks określa jego treść tylko w przypadku wyroków.

W przypadku **postanowień** uzasadnienie sporządza się na piśmie wraz z samym postanowieniem (art. 98 § 1 kpk.). W sprawach szczególnie zawiłych lub z innych ważnych przyczyn można odroczyć sporządzenie uzasadnienia na czas do 7. dni (art. 98 § 3 kpk.). Ustawa zwalnia organ procesowy od obowiązku sporządzania uzasadnienia w przypadku dopuszczenia dowodu bądź wydania postanowienia o uwzględnieniu wniosku, któremu inna strona nie sprzeciwiła się, chyba że orzeczenie podlega zaskarżeniu (art. 98 § 3 kpk.).

Zgodnie z art. 99 § 1 kpk. tryb i formę uzasadnienia **wyroku** określają przepisy szczególne. Pisemne uzasadnienie wyroku następuje:

- **na wniosek strony**, jako tak zwana zapowiedź apelacji (art. 422 § 1 kpk.);
- **z urzędu**, w przypadku zgłoszenia zdania odrębnego (art. 114 § 3 kpk.), oraz w stosunku do wyroków sądów odwoławczych (art. 457 § 1 kpk.). Jednak z treści art. 457 § 2 kpk. wynika, że jeżeli sąd utrzymuje zaskarżony wyrok w mocy uznając apelację za oczywiście bezzasadną, to uzasadnienie sporządza się na wniosek strony, chyba że zostało wniesione zdanie odrębne.

Jeśli chodzi o pisemne uzasadnianie wyroków sądów I instancji i sądów odwoławczych, to należy wskazać na przynajmniej dwie różnice odnoszące się do treści uzasadnienia:

- w przypadku **sądu I instancji** powinno ono zawierać wskazanie, jakie fakty sąd uznał za udowodnione lub nieudowodnione, na jakich w tej mierze oparł się dowodach i dlaczego nie uznał dowodów przeciwnych, a także wyjaśnienie podstawy prawnej

wyroku oraz okoliczności jakie miał na względzie przy wymiarze kary (art. 424 kpk.);

- **sąd odwoławczy** powinien wskazać, czym się kierował wydając wyrok oraz dlaczego zarzuty i wnioski apelacji uznał za zasadne, bądź niezasadne (art. 457 § 2 kpk.).

Terminy sporządzenia uzasadnienia:

- dla **sądu I instancji** wynosi on 14. dni od złożenia wniosku o uzasadnienie wyroku, zaś w przypadku sporządzania uzasadnienia z urzędu – od momentu wydania orzeczenia. Jednakże w uzasadnionych przypadkach prezes sądu może przedłużyć ten termin na dalszy okres oznaczony (art. 423 § 1 kpk.);
- **sąd odwoławczy** ma na to 14 dni od momentu wydania wyroku (art. 457 § 1 kpk.).

Zarządzenie wymaga pisemnego uzasadnienia, jeśli podlega zaskarżeniu (art. 99 § 2 kpk.).

Jeśli chodzi o **formę zaznajamiania** przez organ procesowy z treścią decyzji procesowych stron i innych osób, to można tu wskazać następujące reguły (art. 100 kpk.):

- orzeczenie lub zarządzenie **wydane na rozprawie** ogłasza się ustnie;
- decyzja procesowa podjęta **poza rozprawą** powinna być doręczona prokuratorowi, a także stronie i osobie nie będącej stroną, którym przysługuje środek zaskarżenia, jeśli nie brali oni udziału w posiedzeniu lub nie byli obecni przy ogłoszeniu. W innych przypadkach jedynie strony mają prawo do powiadomienia ich o treści wydanego orzeczenia lub zarządzenia;
- stronom doręcza się wyrok zapadły na posiedzeniu (np. art. 343 § 6 kpk.) oraz postanowienie z uzasadnieniem, jeśli sporządzenie uzasadnienia postanowienia zostało odroczone na czas do 7. dni na mocy art. 98 § 2 kpk.;
- jeśli ustawa nie zwalnia od obowiązku równoczesnego sporządzenia uzasadnienia, orzeczenia doręcza się lub ogłasza wraz z uzasadnieniem. Jeśli zachodzi przypadek z art. 98 § 2 kpk. (odroczenie sporządzenia uzasadnienia postanowienia), po ogłosze-

niu postanowienia podaje się najważniejsze powody rozstrzygnięcia (art. 100 § 4 kpk.).

Jak z tego wynika, osoba uprawniona do zapoznania się z treścią decyzji procesowej może nie być obecna przy jego ogłoszeniu i ustawa nakazuje wówczas **doręczenie** takiej decyzji (orzeczenia bądź zarządzenia) w formie uwierzytelnionych odpisów (art. 128 § 1 kpk.).

Doręczenia mogą dotyczyć zarówno decyzji, jako przejawów władczej woli organów procesowych, jak i innych aktów, które nie rodzą po stronie ich adresata konkretnych obowiązków procesowych.

W związku z powyższym istotny jest tutaj podział na **wezwania i zawiadomienia**.

Wezwanie stanowi przejaw **władczej woli** organu procesowego skierowanej do osoby zobowiązanej i rodzącej dla niej obowiązek stawienia się w określonym czasie i miejscu. W przypadku nie podporządkowania się wezwaniu osoba taka może być narażona na określone sankcje, jak grzywna bądź przymusowe doprowadzenie (np. w przypadku świadka – art. 285 kpk.).

Zawiadomienie jest przekazaniem informacji, najczęściej o miejscu i terminie dokonania danej czynności procesowej. Nie rodzi ono po stronie adresata obowiązku stawiennictwa, ani też nie jest poparte środkami przymusu procesowego.

Zarówno w wezwaniu, jak i w zawiadomieniu, należy oznaczyć organ wysyłający oraz podać w jakiej sprawie, w jakim charakterze, miejscu i czasie ma stawić się adresat, czy jego stawiennictwo jest obowiązkowe (co nie dotyczy zawiadomień), a także uprzedzić o skutkach niestawiennictwa (art. 129 § 1 kpk.).

Doręczenie pisma procesowego polega na jego wręczeniu właściwej osobie. Może być ono dokonane przez pocztę lub inny uprawniony podmiot zajmujący się doręczaniem korespondencji, albo pracownika organu wysyłającego, a w razie niezbędnej konieczności – przez Policję (art. 131 § 1 kpk.).

Jednakże od reguły doręczania pisma procesowego właściwej osobie ustawa przewiduje szereg wyjątków:

- w razie nieobecności adresata w jego mieszkaniu pismo doręcza się dorosłemu domownikowi, a w przypadku ich nieobecności – administracji domu, dozorczy lub sołtysowi, pod warunkiem że podejmą się oddać pismo adresatowi (art. 132 § 2 kpk.);
- zgodnie z art. 132 § 3 kpk. pismo może być doręczone także za pośrednictwem telefaksu lub poczty elektronicznej. W takim przypadku dowodem doręczenia jest potwierdzenie transmisji danych;
- w przypadku, gdy doręczenie w sposób wskazany powyżej nie jest możliwe, pismo przesłane pocztą pozostawia się w najbliższym urzędzie pocztowym, zaś przesłane w inny sposób – w najbliższej jednostce samorządu terytorialnego szczebla podstawowego, np. w urzędzie gminy (art. 133 § 1 kpk.). Należy wówczas na drzwiach mieszkania lub w skrzynce do doręczenia korespondencji adresata zostawić zawiadomienie o terminie i miejscu złożenia pisma wraz z pouczeniem, iż może być ono odebrane w terminie 7. dni. W razie bezskutecznego upływu tego terminu należy czynność zawiadomienia powtórzyć jeszcze raz (art. 133 § 2 kpk.). Tak samo należy postąpić w razie doręczenia korespondencji administracji domu, dozorczy domu lub sołtysowi;
- możliwe jest także pozostawienie pisma osobie upoważnionej do odbioru korespondencji w miejscu stałego zatrudnienia adresata (art. 133 § 3 kpk.);
- w przypadku żołnierzy, funkcjonariuszy Policji, ABW, Służby Więziennej lub Straży Granicznej można doręczać pisma procesowe za pośrednictwem ich przełożonych (art. 134 § 1 kpk.);
- w przypadku osób pozbawionych wolności doręcza się pismo za pośrednictwem odpowiedniego zakładu (karnego bądź aresztu śledczego).

W powyższych przypadkach można mówić o **doręczeniu właściwym**, gdyż istnieje tu pewność, bądź wysoki stopień prawdopodobieństwa, iż pismo procesowe dotrze ostatecznie do właściwego adresata. Faktyczne doręczenie pisma procesowego adresatowi nie ma wpływu

na dokonanie czynności procesowej określonej w piśmie doręczonym przez „pośrednika”.

W niektórych jednak przypadkach ustawa bądź zwalnia od obowiązku pisemnej formy komunikowania z adresatem, bądź przewiduje możliwość zastosowania **doręczenia zastępczego**.

Art. 137 kpk. przewiduje, iż w przypadkach nie cierpiących zwłoki można zawiadamiać lub wzywać osoby telefonicznie albo w inny sposób stosownie do okoliczności, pozostawiając w aktach sprawy odpis komunikatu z podpisem osoby nadającej.

Instytucja **doręczenia zastępczego** oparta jest zasadniczo o kryterium winy adresata, którego działania bądź zaniechania uniemożliwiają doręczenie mu osobiście pisma procesowego i zapoznanie się z jego treścią. Można tu wskazać na następujące sytuacje:

- adresat odmawia przyjęcia pisma procesowego, lub jego pokwitowania, bądź też nie jest w stanie tego uczynić. Wówczas doręczający sporządza na tym pokwitowaniu stosowną wzmiankę, zaś pismo uważa się za doręczone (art. 136 § 1 kpk.);
- w przypadku strony, a także osoby nie będącej stroną, której prawa zostały naruszone, przebywającej za granicą, która nie wskazała adresata do doręczeń w kraju; w razie nie uczynienia tego pismo wysłane pod ostatnio znanym adresem w kraju, bądź też jeśli adresu tego nie ma, załączone do akt sprawy, uważa się za doręczone (art. 138 kpk.);
- za doręczone uważa się również pismo wysłane stronie pod podanym przez nią adresem, jeśli zmieniła go nie podając nowego adresu, lub jeśli nie przebywa pod wskazanym przez siebie adresem (art. 139 § 1 kpk.).

Jednakże w tych przypadkach kpk. przewiduje określone gwarancje praw uczestników procesu, ograniczając tym samym prawa organów procesowych w sferze wykorzystania instytucji doręczenia zastępczego:

- regulacja art. 139 § 1 kpk. nie dotyczy pism wysyłanych po raz pierwszy po prawomocnym uniewinnieniu oskarżonego (art. 139 § 3 kpk.). *Ratio legis* takiego unormowania stanowi zarów-

no ochrona praw oskarżonego, jak i innych uczestników postępowania, a w szczególności innych stron procesowych. W przypadku oskarżonego doręczenie zastępcze nie powinno być stosowane w sytuacji, kiedy w stosunku do niego zapadło prawomocne orzeczenie uniewinniające, co wynika z zasady pewności prawa będącej konsekwencją obowiązywania w polskim procesie karnym zasady państwa prawa. Oskarżony, przeświadczony o zwolnieniu go od odpowiedzialności za zarzucane mu czyny, może nie czuć się zobowiązany do przyjmowanie pism procesowych w sprawie karnej, którą może uważać za ostatecznie zakończoną na jego korzyść. Z kolei strony procesowe nie będące oskarżonym nie mogą być pozbawione gwarancji udziału w postępowaniu toczącym się wskutek wniesienia nadzwyczajnego środka zaskarżenia (wniosku o wznowienie postępowania zakończonego prawomocnym orzeczeniem sądowym lub kasacji) nawet w przypadku, gdy na podstawie dotychczasowego postępowania uznały sprawę za „przegraną” i nie zawiadomiły odpowiednich organów procesowych o zmianie miejsca pobytu;

- doręczenia dokonane bez zachowania powyższych reguł uważa się za dokonane, jeżeli adresat pisma oświadczy, iż pismo to otrzymał (art. 142 kpk.).

Ustawa karno–procesowa przewiduje również obowiązek doręczania orzeczeń, zarządzeń i zawiadomień nie tylko stronom procesowym, ale także ich obrońcom, pełnomocnikom i ustawowym przedstawicielom (art. 140 kpk.).

5. Prawomocność decyzji procesowych

Orzeczenie, jako najbardziej istotna forma czynności procesowych, staje się prawomocne, jeśli nie może być odwołane, zmienione, bądź uchylone zarówno przez organ, który je wydał, jak też przez inny organ procesowy w zwykłym trybie postępowania, co oznacza także trwałość wywartych przez nie skutków. Podobne rozważania można odnieść również do zarządzeń; jednakże ze względu na mniejszą wagę procesową tych ostatnich nie będą tu analizowane.

Orzeczenie prawomocne stwarza pewien określony stosunek prawny – stan pewności prawnej ukształtowanej przez decyzję organu procesowego, która wiąże zarówno sam organ, jak i innych uczestników procesu karnego, chyba że prawomocne orzeczenie zostanie zmienione bądź uchylone przez uwzględnienie nadzwyczajnych środków zaskarżenia, jak kasacja bądź wniosek o wznowienie postępowania zakończonego prawomocnym orzeczeniem sądowym. Zastosowanie nadzwyczajnych środków zaskarżenia nie jest sprzeczne z samą istotą prawomocności orzeczeń, gdyż o ile ona stanowi regułę, o tyle uwzględnienie tych środków celem jej podważenia stanowi wyjątek, którego uwzględnienie w procesie uwarunkowane jest szeregiem wymogów formalnych i merytorycznych.

Prawomocność orzeczeń pozwala na wyróżnienie jej dwóch, ściśle związanych ze sobą aspektów:

- a) **prawomocności formalnej,**
- b) **prawomocności materialnej.**

Ad. a) **Prawomocność formalna** oznacza niemożność zmiany bądź uchylecia orzeczenia w drodze zwykłych środków odwoławczych (apelacji, zażalenia), bądź też w inny sposób (np. przez ten sam organ, który je wydał).

Orzeczenie prawomocne w znaczeniu formalnym nie może być więc skutecznie zaskarżone i jako takie uniemożliwia kontynuowanie postępowania w sprawie w zakresie objętym orzeczeniem.

Walor prawomocności formalnej orzeczenie może uzyskać przykładowo w następujących sytuacjach:

- od danego orzeczenia środek zaskarżenia na mocy ustawy nie przysługuje. Staje się więc ono nieodwołalne i niepodważalne od momentu jego wydania. Przykładowo: nie przysługuje środek odwoławczy od orzeczenia wydanego przez sąd odwoławczy na skutek odwołania (art. 426 § 1 kpk.);
- orzeczenie uprawomocniło się wskutek upłynięcia terminu do wniesienia zwykłego środka odwoławczego, zaś strony, ich obrońcy bądź pełnomocnicy nie wykorzystali swojego uprawnienia;

- nastąpi odmowa przyjęcia środka odwoławczego przez prezesa sądu I instancji w drodze zarządzenia (art. 429 kpk.), bądź sąd odwoławczy w drodze postanowienia pozostawił przyjęty środek odwoławczy bez rozpoznania (art. 430 kpk.). Oczywiście orzeczenie staje się prawomocne pod warunkiem, iż obie powyższe decyzje nie zostaną przez wnoszącego środek skutecznie zaskarżone (por. art. 429 § 2, art. 430 § 2 kpk.);
- został wyczerpany tok odwoławczy, to znaczy uprawnione podmioty złożyły środki zaskarżenia, zaś sąd apelacyjny rozpoznał je i wydał orzeczenie w sprawie (art. 426 §1 kpk.);
- uprawniona strona nie złożyła w terminie wniosku o sporządzenie uzasadnienia wyroku (art. 422 § 1 kpk.);
- sąd odwoławczy pozostawił bez rozpoznania cofnięty środek odwoławczy (art. 432 kpk.).

W przypadku, gdy do złożenia środków odwoławczych uprawnionych jest kilka osób (np. współoskarżonych) a tylko niektórzy z nich nie skorzystali ze swojego uprawnienia bądź w określonych powyżej sytuacjach ich środki odwoławcze okazały się bezskuteczne, orzeczenie nie uprawomocnia się w stosunku do innych osób, które skutecznie uruchomiły postępowania odwoławcze. Dlatego też do czasu zakończenia postępowania odwoławczego nie można mówić w stosunku do nich o prawomocności formalnej. Ponadto należy wskazać, iż sąd odwoławczy uchyla lub zmienia orzeczenie na korzyść współoskarżonych, choćby nie wnieśli środka odwoławczego, jeżeli je uchylił lub zmienił na rzecz współoskarżonego, którego środek odwoławczy dotyczył, gdy te same względy przemawiają za uchyleniem lub zmianą na rzecz tamtych (art. 435 kpk.). Taka możliwość działania sądu nie dotyczy innych poza oskarżonymi stron procesowych. Ponieważ sąd odwoławczy, w trybie art. 435 kpk, może uchylić lub zmienić wyrok na korzyść oskarżonych, którzy nie zaskarżyli wyroku, przyjęć należy, iż kryterium prawomocności formalnej orzeczenia jest nieodwoalność, nie zaś niezaskarżalność.

Niektóre orzeczenia nigdy nie zyskują waloru prawomocności formalnej, gdyż taki przysługuje przede wszystkim orzeczeniom kończącym postępowanie w sprawie. Nie mogą więc stać się prawomoc-

nymi orzeczenia te, które mogą być odwołane, np. o zmianie lub uchyleniu środka zapobiegawczego (art. 253 kpk.), bądź też postanowienie o oddaleniu wniosku dowodowego (art. 170 § 1 kpk.).

Prawomocność formalna oznacza zarówno niemożność prowadzenia dalszego procesu w sprawie, jak i jest stwierdzeniem, iż postępowanie przechodzi ze stadium rozpoznawczego do stadium wykonawczego (np. rozpoczyna się wykonanie orzeczonej kary).

Prawomocność formalna może być wzruszona w następujących sytuacjach:

- w przypadku orzeczeń sądowych kończących postępowania – za pomocą nadzwyczajnych środków zaskarżenia jak kasacja (art. 519 i nast. kpk.), wznowienie postępowania (art. 540 i nast. kpk.), lub podjęcie postępowania warunkowo umorzonego (art. 549 i nast. kpk.);
- w przypadku orzeczeń zamykających proces na etapie postępowania przygotowawczego (postanowień prawomocnie umarzających to postępowanie) może to nastąpić przez jego wznowienie na mocy decyzji prokuratora nadrzędnego (art. 327 § 2 kpk.); lub **nadzwyczajne wznowienie** przez Prokuratora Generalnego (art. 328 kpk.).

W obu tych sytuacjach wznowienie dotyczy tego samego podejrzanego, co do którego prawomocnie umorzono wcześniejsze postępowanie i może nastąpić jedynie przy spełnieniu określonych wymogów określonych w tych przepisach.

- **podjęcie na nowo** prawomocnie umorzonego postępowania przygotowawczego, jeśli dotyczy osoby innej niż ta, przeciwko której toczyło się to postępowanie (art. 327 § 1 kpk.).

Ad. b) **Prawomocność materialna** jest ściśle związana z prawomocnością formalną, stanowi jej konsekwencje, jednakże wykraczające poza sferę prawomocnie zakończonych procesów, bo sięgające procesów przyszłych, które mogłyby toczyć się w przyszłości. Jest ona negatywną przesłanką procesową, przeszkodą uniemożliwiającą toczenie się w przyszłości postępowania karnego przeciwko temu samemu oskarżonemu (tożsamość podmiotu) o ten sam czyn w znaczeniu faktycznym i prawnym (tożsamość przedmiotu).

Najpełniej odzwierciedla je paremia: *Ne bis in idem criminiae judicatur* (zakaz powtórznego postępowania karnego „o to samo”).

Wiązać ją należy z negatywną przesłanką procesową określoną w art. 17 ust. 1 pkt. 7 kpk., czyli powagą rzeczy osądzonej (*res judicatae*).

Jak już wspomniano wcześniej ograniczoność zakresu prawomocności materialnej wynika z konieczności zachowania tożsamości podmiotu i przedmiotu procesu. Możliwe jest zatem toczenie się w przyszłości procesu przeciwko temu samemu oskarżonemu, jeśli będzie dotyczyła innego czynu, bądź o ten sam czyn, ale w stosunku do innego oskarżonego.

Ponadto w przypadku prawomocnego umorzenia postępowania karnego na podstawie względnych przesłanek negatywnych zakres prawomocności materialnej jest węższy, niż w przypadku *res judicatae*. Możliwe jest bowiem ponowne toczenie się postępowania karnego nawet przeciwko takiemu samemu oskarżonemu i o ten sam czyn, jednakże w innej konfiguracji procesowej. Przykładowo: jeśli poprzednie postępowanie zostało prawomocnie umorzone, gdyż skargę wniósł nieuprawniony oskarżyciel (np. oskarżyciel prywatny w sprawie publicznoskargowej i bez wyczerpania procedury określonej w art. 55 § 1 kpk.), możliwe jest ponowne postępowanie wszczęte na podstawie skargi oskarżyciela publicznego.

Należy dodać, iż prawomocność materialna, podobnie jak formalna, dotyczy nie tylko orzeczeń sądowych, lecz jest także cechą orzeczeń kończących postępowanie przygotowawcze.